

MARIA DIACONESCU

Contribuții și limite ale feminismului în asistența socială

Contributions and Limitations of Feminism in Social Work

**Maria
Diaconescu**
Assistant
Lecturer,
Faculty of
Sociology and
Social Work,
Babes-Bolyai
University,
Cluj, Romania.
E-mail: mdia19@yahoo.co.uk

Abstract:

Today, the feminist ideologies and practices, the philosophies in action and the academic gender studies are all forms of the emancipation of women. All these are intimately related by the feminization and professionalization of social work. The common view identifies social work with those who deal with adoptions, philanthropy and Christian charity, and more recently with the dehumanizing bureaucracy of the local offices for social protection. Yet, a great proportion of those who deal with all these things are women. In the same time, women contribution is not identical with the feminist contribution toward the emancipation of women and the development of social work. Thus, there are still women and men, no matter how they label themselves, who contribute to the emancipation of women and the development of social work, while there are still unanticipated effects of feminism that perpetuate the patriarchal thinking and social inequalities, of which social work is not exempted.

Key words:

emancipation of women, social work, feminism, inequalities, social protection, empowerment

Profesionalizarea muncii sociale începe prin anii 1880 – 1890 odată cu emanciparea așezămintelor sociale pentru săraci de sub tutela financiară și ideologică a societăților caritative religioase. Pentru a pune în funcțiune în SUA un așezământ social similar celui condus de soții Barnett în Londra și pentru a-și păstra autonomia, Jane Adams și Ellen Star preferă să mobilizeze fonduri de la cluburile liberale de femei¹. În acest fel conceptele de dreptate socială, autonomie și autodeterminare se emancipează progresiv de sub dominația conceptelor de milostenie și filantropie creștină.

Franța și Germania cunosc experiențe similare. În Berlin, susține Maria Roth, femeile din cercurile bogate doresc să se implice în reducerea tensiunilor și să-și demonstreze utilitatea specială. Alice Salomon, reprezentanta cea mai de seamă a mișcării femeilor din Germania, a militat – dintr-un punct de vedere de gen clar exprimat – pentru profesionalizarea muncii femeilor în slujba semenilor lor². Într-un mod tipic feminist, arată autoarea, ea a susținut că rolul femeilor în munca socială nu este de a face față greutăților specific bărbătești, ci de a adăuga ceva feminin la profesia de muncă socială, precum sentimentele maternelle și alte calități pe care femeile le demonstraseră până atunci numai în viața privată. Prin aceste observații, continuă ea, Salomon depășește concepția de până atunci privind profesionalismul și importanța recurgerii la metode obiective, recunoscând aportul subiectivității în relația de ajutor.... Alice Salomon vorbește pentru prima dată de arta de a ajuta, descriind-o ca activitate de sprijin în vederea unei mai bune adaptări la

cerințele mediului de trai și pentru o mai bună orientare în viața socială, dar totodată și ca o acțiune de schimbare socială, astfel ca indivizii să poată să se realizeze și să-și exprime potențialitățile. În Franța, cele care au inițiat „casele sociale” recomandate de Papa Pius X în spiritul evanghelic, frăției creștine, au refuzat să subordoneze activitatea lor asistențială vreunei propagande religioase sau ideologice, considerând că reconstrucția socială este o problemă de dreptate, nu de binefacere creștină³.

Această eferescență se întinde ulterior în toată Europa, inclusiv în România, începuturile asistenței sociale⁴ fiind legate aici de Regina Maria și fiica ei, prințesa Ileana. În 1929 se înființează la București învățământul universitar cu specializarea în asistență socială, Școala Superioară de Asistență „Principesa Ileana” care se desființează în 1949 odată cu instaurarea dictaturii comuniste. Urmează înființarea unor școli postliceale de asistență cu pronunțat caracter birocratic, sub dominația conceptelor fundamentate științific prin „teologizarea” filosofiei lui Marx⁵.

Surprinzător și mult mai dramatic, cu 30 de ani mai devreme decât în Europa, Orientul Mijlociu se confruntă cu experiențe comparabile. În 1852, o femeie pe nume Tahirih din Persia este condamnată la moarte de autoritățile ecleziastice pentru îndrăzneala de a fi îmbrățișat o credință religioasă, diferită de cea oficială, care încurajează în mod deschis și fără echivoc căutarea independentă a adevărului religios și emanciparea femeilor⁶. Ultimele cuvinte rostite de Tahirih înainte de execuție au fost: „pe mine mă puteți uide când vreți, emanciparea femeilor n-o puteți opri⁷”. În 1958, la cca o sută de ani de la acest eveniment, Sattareh Farman Farmaian⁸, o femeie din dinastia Qajarilor înființează învățământul universitar de asistență socială⁹ care se desființează în 1979 odată cu instaurarea dictaturii lui Khomeini; aceeași soartă pe care o are și școala „Principesa Ileana” din România.

De la formele caritabile ale asistenței sociale la acțiunile mai sistematice, femeile aveau să contribuie și în România la acțiunea socială inițial transformatoare, apoi reproductivă, a ordinii și inegalităților sociale existente, în funcție de politicile sociale și legislațiile fundamentate succesiv (religios, liberal, marxist¹⁰) de către bărbați. Frica de autoafirmare și lipsa stimei de sine, menționate de Mihaela Miroiu¹¹, „păcatele” femeilor invadate de gândirea patriarhală, alături de blamarea lor pentru aceste „păcate” și „patronarea” femeilor de către alte femei, invită la reflexie. Într-adevăr, contribuția femeilor nu este identică cu contribuția feministă la emanciparea femeilor și dezvoltarea asistenței sociale. Indiferent cum decid să se definească pe sine, ce repere ontologice și epistemologice semnificative utilizează, cred că important este ca femeile să-și îngăduie să gândească fără delegați de conștiință, inclusiv abordările feministe și studiile de gen. Deși știu că pentru multe feministe „feminismul” înseamnă angajare politică, mă delimitez de orice fel de agendă politică¹², prefer să aduc în discuție și în continuare contribuția emancipării femeilor la dezvoltarea asistenței sociale, indiferent dacă cele care contribuie la această emancipare se numesc sau nu feministe, cei care o susțin se numesc profemiști sau nu¹³.

Vorbim de asistență socială¹⁴ ca acțiune socială cu referire la organizațiile guvernamentale și nonguvernamentale, servicii, activități, inițiative și programe profesionalizate prin care se oferă ajutor persoanelor, familiilor, grupurilor și comunităților aflate în dificultate, precum și profesioniștii din domeniul serviciilor sociale care contribuie la realizarea sarcinilor și atingerea scopurilor formulate în misiunea lor. Asistența socială cuprinde atât acțiunile propriu-zise prin care profesioniștii acordă ajutor cât și protecția socială – în sensul de sistem formal de instituții și legislativ prin care sunt prescrise formele de ajutor acordate beneficiarilor. Asistența socială ca acțiune socială, susține

Roth, se referă la intervenția sistematică, coerentă, științific fundamentată, cu menținerea unor standarde morale profesionale, în cea mai mare parte desprinse de morala religiei de orice fel. Morala intervenției specifice asistenței sociale, precizează ea, se concentrează asupra îmbinării valorilor personale cu cele ale dreptății sociale.

Abordarea și practica feministă în asistența socială se înscrie, după analiza lui Howe et all., în paradigma umanismului radical¹⁵ de analiză și intervenție socială. Alături de paradigma sociologiei interpretative, ea ne propune să vedem lumea din punctul de vedere al celor implicați în fenomenul social studiat. Ambele paradigme, își asumă subiectivitatea: lumea socială este rezultatul interacțiunii sociale iar oamenii își impun propria ordine și propriile semnificații asupra celorlalți, așadar trebuie să găsim o modalitate de a vedea lumea așa cum o văd ei. Studiind obiectiv, oamenii nu află nimic despre speranțele, planurile sau sentimentele lor. Abordările derivate din psihologia umanistă și perspectiva fenomenologică din sociologia modernă sunt centrate pe căutarea de semnificații, o mai bună înțelegere între participanți și reducerea diferențelor de percepție și așteptări, cheia acestor scopuri fiind menținerea ordinii sociale existente. Spre deosebire de acestea, abordările feministe urmăresc ridicarea gradului de conștientizare și schimbarea ordinii sociale patriarhale, cheia acestor schimbări fiind conflictul. În lumea deumanizantă și materialistă, văzută prin lentila umanismului radical analizat de Howe, oamenii comunică folosindu-se unii de alții, luptând unii împotriva altora pentru supremație. Hegemonia ideologică constă tocmai în controlul conștiințelor, al modului în care ne autopercepem și nu este de mirare, precizează Howe, că umaniștii radicali consideră soluțiile reparatorii impuse de medici, profesori și asistenți sociali ca invalidante. Soluțiile acestora perpetuează condiția de oprimat a pacienților, elevilor, studenților și beneficiarilor de asistență socială, denumiți clienți în lumea mercantilă în care trăim. Văzută prin prisma de mai sus, femeile trăiesc într-o lume a bărbaților și sunt considerate probleme, atât de către bărbați cât și de către ele însele. Într-o societate definită de valori, opinii, idei și standarde masculine – continuă Howe – femeile vor fi puse să se evalueze folosind instrumente și concepte care le sunt străine, care nu le pot fi aplicate. Revoluționarii structuralismului radical – a treia paradigmă relevantă pentru asistența socială analizată de Howe – au în comun cu feminismele și umanismul radical: conflictul. Ca și abordările feministe aliate acestora, revoluționarii analizează societatea și interacțiunile în termenii structurilor de autoritate și putere promovând o asistență socială marxistă. În timp ce funcționalismul – ultima paradigmă analizată de Howe – vorbește de îngrijire, tratament sau intervenție reparatorie de inspirație psihiatrică sau cognitiv comportamentalistă, marxiștii și feministe aliate vorbesc despre control asupra alocării resurselor și asistența socială chemată să schimbe ordinea socială existentă. Howe¹⁶ atrage atenția asupra faptului că ceea ce facem cu clienții asistenței sociale nu este o chestiune de bun-simț, ci una de alegere teoretică: locul unde ne situăm determină punctul nostru de vedere, iar punctul nostru de vedere – continuă Howe – ne influențează acțiunile. Pe de altă parte, el reamintește asistenților sociali că munca lor nu poate beneficia de pe urma războiului de supremație dintre diferite teorii, invitând la alegerea și adaptarea teoriilor în/ la contextul social al practicii.

Într-o analiză a asistenței sociale în context politic mai larg, Stepney¹⁷ nu uită să amintească Europa Centrală și de Est unde statele colaborează pentru crearea noilor piețe de desfacere și se subordonează politicilor mult mai drastice de modernizare. Atât asistența socială cât și munca socială evoluează rapid într-o imitație ironică a SUA și Marea Britanie, precizând că – nu trăsături instituționale ale unui sistem universal de protecție socială – ci „plasele de siguranță” reziduale marchează în aceste zone tranziția spre capitalism.

Proiectele feministe în asistența socială - precum centre de consiliere pentru fete și femei împotriva abuzului și violenței, educație de gen pentru prevenirea abuzului sexual, violenței și oprirării, adăpostirea femeilor și copiilor victime ale violenței în familie - nu mai sunt o noutate în spațiul Europei de Est, chiar dacă au devenit o raritate¹⁸ în spațiul occidental. Pentru spațiul Europei de Est, inclusiv România, ar fi o noutate proiectele de educație și practică profeministă inițiate și administrate de bărbați pentru bărbați cu scopul de a conștientiza relația dintre violență și valorile patriarhale care legitimează violența de orice fel. Bărbații care vor să lucreze pentru combaterea violenței, susțin autori profemiști alături de feministe¹⁹, este important să conștientizeze opresiunea mai puțin evidentă a pornografiei, hărțuirii sexuale și relația dintre această oprire și tratarea femeilor ca obiecte sexuale. Este apoi la fel de important, susțin ei în continuare, ca bărbații profemiști să se confrunte cu faptul că propriile lor atitudini și fapte sprijină violența și să nu mai pună întreaga responsabilitate pentru violență asupra celor care comit violențele. Una dintre limitele feminismului în asistența socială vine nu atât din faptul că sunt puțini bărbați angajați în profesia de asistență socială cât mai ales din faptul că cei mai mulți bărbați - și nu doar bărbați - se tem de emanciparea femeilor care angrenează și propria lor emancipare. Această emancipare ar necesita redefinirea masculinității: * eliberarea de teroarea competitivității, dominației, controlului și manipulării, de supremația cognitiv-comportamentalistă focalizată unilateral pe scop-sarcini-rezultate și * favorizarea aspectelor de relaționare, empatie și cooperare, și mai ales * renunțarea de a defini femeile ca „probleme” sau ceva ce trebuie „reparat”, „recuperat”. Unele dintre feministele anilor 70-80 în SUA gândeau viitorul în termeni de „societate feministă” și bărbaților nu le era prea clar ce puteau ei să facă diferit fără să devină „femei” sau anexele lor. Nu este de mirare că unii bărbați încă se tem de așa-zisul matriarhat și refuză să se vadă locuind într-o societate feministă, să-și definească masculinitatea în termenii feminismului²⁰. În fond, și bărbații au dreptul să spună „Nu!” sau „Nu așa!”. Feministele s-au văzut confruntate cu un paradox pragmatic: „să mănânci prăjitura și s-o ai în același timp”. Confruntate cu această dilemă²¹, puțin discutată și încă nerezolvată, feministele au avut inițial mari rețineri de a se lansa în arena politică pentru a propune schimbări legislative de inspirație feministă, structura politică fiind inerent ierarhică, autoritară și elitistă. Multe dintre ele doreau să înlocuiască structurile tradiționale, să dezvolte noi tipuri de interacțiune și stiluri nonautoritare de conducere, nu să participe la birocrații care perpetuează valorile și structurile patriarhale²².

Pe lângă această problemă, mișcarea femeilor *reproduce*²³ în interiorul ei inegalitățile de șanse și putere existente între femei de diferite rase și etnii, condiții economice și sociale chiar dacă *nu le reîntărește* în mod necesar. Lena Dominelli aduce în discuție ierarhia mascată sub forma diferitelor ciocniri și a luptelor pentru accesul la resurse, aspectul cel mai evident și în organizațiile de femei fiind coexistența pozițiilor neprivilegiate de muncă neplătită denumită voluntariat alături de pozițiile privilegiate și plătite de conducere și expertiză profesională²⁴. Deși în deplină consonanță cu valorile feministe, asistența socială se afla deja în plin război al teoriilor, se confruntă cu propriile dileme profesionale; așadar s-a păstrat la distanță de încurcătura în care s-au băgat feministe, funcționând după modele preponderent reparatorii, psihanalitice sau comportamentale. Cum au încercat feministele să iasă din această încurcătură? Au redefinit noțiunea tradițională de putere²⁵. Reinterpretarea feministă a puterii extinde acest concept de la abilitatea de a domina, controla și influența alte persoane la abilitatea de a le capacita pentru realizarea propriilor potențialități și aspirații: *empowerment*.

Lena Dominelli²⁶, alături de alte feministe, se străduiește să scoată feminismul din

încurcătură și să contribuie la evoluția asistenței sociale în context social și politic mai larg, internațional. Ea dezvoltă conceptul de *empowerment* dintr-o perspectivă non-liniară a relațiilor de putere care transcende dihotomiile și unilateralitatea fragmentărilor conceptuale clasice. Înainte de toate, ea face deosebirea între consecințele pozitive și negative ale puterii, și cele trei forme ale puterii: *puterea asupra relațiilor*, *puterea de a face și puterea relațiilor sau puterea inițiativelor de grup*. Puterea asupra relațiilor ca expresie a relațiilor de putere opresivă indică puterea de a (de)numi sau defini cu scopul de a *denatura sau altera alteritatea*: „othering”, adică patologizarea sau deviantizarea dezumanizantă a „diferenței” care devine în acest fel indezirabilă. Puterea de a face indică puterea transformatoare de realizare a potențialităților, inclusiv puterea de a rezista interacțiunilor opresive care implică „a oprima” și „a te lăsa oprimat/ă”. Puterea relațiilor se referă la puterea colectivă care apare atunci când indivizii se întâlnesc pentru atingerea unor scopuri comune și care – pentru a crește - necesită acțiuni colective sau de colaborare între membrii cu identități similare de grup. Analiza feministă a puterii sugerează că pentru eliberarea puterii de a acționa, femeile – și alte grupuri subordonate în societate - pot dispune împreună de puterea relațiilor cu scopul de *capacitare* individuală și/ sau de grup. Lena Dominelli menționează lucrările lui Foucault din 1980 pentru a atrage atenția asupra faptului că, în absența vigilenței, activitățile care ținesc capacitatea individuală sau de grup pot reproduce *puterea asupra relațiilor* dacă urmăresc și subordonarea celorlalți la propriul control sau negarea capacității lor de a acționa. Nici-un individ sau grup, menționează autoarea, nu este complet puternic sau complet lipsit de putere. Posibilitatea ca o persoană să fie oprimată de alții cu privire la o anumită calitate sau aspect al vieții lor și în același timp să-i oprească pe alții pe cu totul altă bază este ignorată de analizele feministe dihotomizante și unilaterale care împart lumea în cei care opresc vs. cei care sunt opriți și focalizează doar un aspect al experienței.

În asistența socială, *capacitarea*²⁷ este intim legată de *practica anti-opresivă*: punerea în acțiune a valorilor profesionale de bază ale asistenței sociale la nivel individual, de familie, grup și comunitate, cultural și structural. Este vorba²⁸ de autodeterminare și autonomie, lupta împotriva prejudecăților și discriminării, dreptul persoanelor de a avea acces la resursele necesare vieții și dezvoltării ei, respectul și dezvoltarea demnității, încrederea în valoarea ființei umane, confidențialitatea. În funcție de peisajul legislativ, politic și valorile active²⁹ într-o societate la un moment dat, unele dintre valorile profesionale ale asistenței sociale rămân standarde de atins, evoluție care nu este scutită de confruntări etice și dificultăți care își au originea în sistemul de asistare. Această problemă poate fi pusă în evidență printr-o analiză aprofundată a relațiilor dintre codul deontologic al profesiei de asistență socială dintr-o țară la un moment dat, legislația din domeniu și valorile societale și individuale care acționează la nivelul organizațiilor din aceeași țară, comparativ cu evoluția asistenței sociale în alte țări. Asistența socială, menționează Maria Roth³⁰, este o formă de redistribuire a bunurilor, de solidaritate și echitate socială. Totodată, prin scopul ei de a restabili legăturile reciproce benefice dintre persoanele defavorizate și societate, asistența socială întărește sistemul social existent, menținând de fapt inegalitățile. Ambele aceste laturi – precizează autoarea - sunt permanente prezente în asistența socială, dar – în diferitele tipuri de practici - latura de remediere a inegalităților și cea de menținere a ordinii de drept dobândesc ponderi diferite. Într-o ordine mondială care sacralizează din ce în ce mai mult competiția oarbă și profitul, nici eforturile de construcție și negociere a unor etici globale³¹ sau schițarea unui sistem echitabil de guvernare mondială nu sunt scutite de luptele pentru supremație, confruntările etice sau de scepticism. Lena Dominelli³² menționează statisticile din 1994 și

arăta că 80% din populația globului are acces la 16 % din resursele umanității. Pe măsură ce sărăcia și foametea se accentuează – continuă ea – *capacitatea oamenilor* de a contribui la dezvoltarea lumii în care trăiesc și de a interacționa cu ea este dominată din ce în ce mai mult de eforturile de supraviețuire; în acest fel devine din ce în ce mai greu pentru ei să-și prioritizeze preocupările și să ajungă la cei 20% din populația globului care au acces la 86% din resursele umanității pentru a se face auziți. și în țările fost comuniste, poate cea mai problematică dintre valori este autodeterminarea în sensul acceptării unui anumit grad de responsabilitate în schimbul unui grad echivalent de libertate...

Bibliografie:

1. Cristian Bocancea, „*Dimensiunea contextuală a asistenței sociale*” în: *Tratat de Asistență Socială*, Collegium Polirom, Iași, coord. George Neamțu, 2003
2. Aurel Codoban, *Amurgul iubirii*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2004
3. Lena Dominelli and Eileen McLeod, *Feminist Social Work*, MacMillan Press Ltd, London, 1989
4. Lena Dominelli, *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*, palgrave macmillan, UK, 2002
5. Shoghi. Effendi, *Dumnezeu trece pe lângă noi*, edit. ASN a Baha'ilor din România, 1994
6. David Howe, *Introducere în Asistența Socială*, MarLink București, 2001, trad. UNICEF România
7. Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, Editura Trei, București, 1999
8. Dumitru Stan, „*Fundamentarea asistenței sociale în spațiul românesc*”, în: *Tratat de Asistență Socială*, Collegium Polirom, Iași, coord. George Neamțu, 2003
9. Maria Roth-Szamosközi, *Perspective teoretice și practice ale asistenței sociale*, PUC, Cluj, 2003
10. Paul Stepney, *An Overview of the Wider Policy Context*, în: *Social Work Models, Methods and Theories*, edit. Paul Stepney, Deirdre Ford, Dorset UK 2000 p.5
11. Tolman M. Richard, Donald D. Mowry, Linda E. Jones and John Brekke, *Developing a Profeminist Commitment Among Men in Social Work*, în „*Feminist Visions for Social Work*”, Bergh N.V., Cooper Lynn, editors, NASW, Silver Spring, Maryland, 1986, p.71

Note:

- 1 Maria Roth, *Perspective teoretice și practice ale asistenței sociale*, 2003, p.19
- 2 Maria Roth, *idem*, p.24
- 3 Cristian Bocancea, *TAS: Tratat de Asistență Socială*, 2003, p.114-115
- 4 Dumitru Stan, *TAS*, 2003, p. 488
- 5 unii filosofi denumesc „sacralizare” această teologizare. Un banc – pe care l-am auzit anul trecut de la un fenomenolog american – ilustrează foarte bine aceasta sacralizare a teoriilor: „Care e diferența între Dumnezeu și om? Dumnezeu știe că nu este om”.
- 6 credință pentru care mii de oameni și-au dat viața și pentru care persecuțiile continuă și în ziua de astăzi <http://www.timescolumns.typepad.com/gledhill/2006.03/index.html>, accesat în 14 iulie 2006.

7 Shoghi Effendi, *Dumnezeu trece pe lângă noi*, 1994, p.63

8 la un pas de execuție, în 1979 Sattareh se refugiază în SUA, în 1992 publică „*The Daughter of Persia*”, relatează despre condiția femeilor, experiența de asistență socială și învățământ din Persia.

9 relatat de un prieten baha'i care a participat la dezvoltarea acestui proiect

10 și la ora actuală: presiunea ideologiei economice UE fundamentată tot de bărbați/ gândirea patriarhală

11 Mihaela Miroiu, *Societatea Retro*, 1999, p.137 (aș vrea să cunosc femeia neinvadată de gândirea patriarhală... pe Venus sigur nu ajung prea curând, așa că prefer să gândesc emanciparea în termenii dezvoltării)

12 este un alt fel de a spune că prefer să țin distanță față de orice fel de „teologizare” a feminismelor ca răspuns la/ sau asociat cu „teologizarea” lui Marx, liberalismului economic, altor -isme sau radicalisme.

13 feministele cu care am intrat în dialog până acum susțin că bărbații nu pot să fie decât profemiști, indiferent de cât de mult ar empatiza bărbații ori s-ar identifica empatic, mai mult sau mai puțin temporar, cu experiențele specifice femeilor. Probabil se conturează deja și o ontologie a femeilor, și mă întreb, ce facem cu bărbații care solicită serviciile de consiliere pentru lesbiene din Berlin, susținând: „Eu mă simt femeie și iubesc femeile, nu vă uitați la faptul că nu am sâni, uter și vagin” sau la cei care, mai ironic, declară <spun uneori „între noi, femeile”, când am conștiința superiorității intuiției mele, v. Aurel Codoban, în *Amurgul iubirii*, 2004, p. 11>

14 Maria Roth, *idem*, p.27-32

15 David Howe, *Introducere în Asistența Socială*, 2001, p.41-43, 74

16 Howe, *idem*, p.40-42

17 Stepney, *Social Work Models, Methods and Theories*, 2000, p.5

18 la un curs de masterat în studii de gen, Cluj-Napoca 2004, Mihaela Miroiu menționează fenomenul de subminare indirectă a feminismului în vest prin sponsorizarea masivă a studiilor academice care se focalizează pe tema sexualității, ceea ce atrage după sine limitarea drastică a fondurilor pentru proiectele feministe

19 feminist visions for social work, p.71

20 chiar dacă patriarhatul e pe ducă, stați liniștiți domnilor, nu va fi nici un matriarhat – în schimb probabil că ne paște sex-arhatul, o vreme bună de aici încolo...

21 „feminismul nu rezolvă problema, ci înmoaie rigoarea limbajului, printr-o exagerare simetric inversă” susține Aurel Codoban, p.11

22 feminist visions for social work, p.152

23 Lena Dominelli și Eileen McLeod, p. 15-18, 60-61

24 după celebra lui Orwell: „toți oamenii sunt egali, dar unii sunt mai egali decât alții”, experiență bine cunoscută în țările Europei de Est. Egalitatea sub forma egalitarismului se dovedește a fi o himeră și în țările occidentale.

25 feminist visions for social work, *idem*, p.151

26 Lena Dominelli, *Anti-Oppressive Social Work and Practice*, p.17-18, 44-47

27 Maria Roth, *idem*, p.68, 120

28 Maria Roth, *idem*, p.119-138, 216

29 valorile active sunt liber alese și reflectă atitudini și acțiuni considerate demne de „sacrificiul” persoanei în termeni de efort, timp, alte costuri.

30 Maria Roth, *idem*, p. 28

31 de pildă, globalizarea valorilor occidentale (v. cercetările internaționale inițiate de Inglehart care se focalizează pe evoluția valorilor moderne și postmoderne în diferite

părți ale lumii), dialogul între culturi și negocierea între diferite etici (Suheil Bushrui, *The Ethics of Globalisation: A Bahá'í Perspective, Presented at The European Parliament in Brussels*, 2003, http://www.onecountry.org/e151/global_ethics.htm, accesat în 15 iulie 2006), etc.

32 Lena Dominelli, *Anti-Oppressive Social Work and Practice*, p.3